

KS. JÓZEF KUC OMI

INTERPRETACJA MESJAŃSKA PSALMU 22¹

Zasadniczym problemem egzegetycznym Ps 22 jest postać cierpiąca, występująca w tym utworze. Wiąże się z tym interpretacja mesjańska tego Psalmu. Komentatorzy uważający Ps 22 za Psalm bezpośrednio mesjański podkreślają, że Ps 22 opisuje tylko mękę Mesjasza. Ci, którzy takiej interpretacji nie przyjmują, w różny sposób starają się odpowiedzieć na pytanie, kogo Ps 22 opisuje.

Szkoła Gunkela twierdzi, że autor Ps 22 opisuje jakiegoś człowieka chorego i dręczonego przez swoich wrogów. R. Kittel² uważa nieprzyjaciół w Psalmie za główny temat tego utworu, a jeżeli postać występująca w Psalmie jest chora, to na skutek działalności wrogów. B. D. Eerdmans uważa Ps 22 za wielką metaforę, napisaną przez człowieka w delirium³. S. Mowinckel widzi we wrogach udręczonych demonów, które są równocześnie sprawcami choroby⁴. E. Podechard uważa cierpiącego z Ps 22 za przestępcę politycznego, który został uwięziony i dręczony przez kata⁵. H. Birkeland sądzi, że nieprzyjaciele występujący w Ps to wrogowie zewnętrzni, zagrażający bezpieczeństwu króla jako głowie narodu⁶. R. G. Castellino natomiast widzi w w. 15 nn. Ps 22 nie tyle opis choroby, ile raczej symptomy trwogi i strachu, spowodowanego zasadzką wrogów. Psalmista znajdował się w podobnej sytuacji, jak Jezus przed męką: *coepit pavere et taedere*⁷.

Zanim odpowiemy na pytanie, kim jest postać z Ps 22, przypatrzmy się w ogólnych zarysach ideologii mesjańskiej Starego Testamentu. W księgach ST napotykam nadzieje i przepowiednie soteriologiczne,

1 Artykuł jest częścią pracy doktorskiej pt. *Prześladowany i Wyzwany w Psalmie 22*, pisanej pod kierunkiem ks. prof. dra Stanisława Łacha na Wydziale Teologicznym KUL.

2 *Die Psalmen*, Leipzig 1929, s. 83. Kom. AT 12.

3 *The Hebrew Book of Psalms*, 4 ed, Leiden 1947, s. 31.

4 *Psalmenstudien*, Bd. I, Kristiana 1921 (przedr. 1960), s. 73.

5 *Le Psautier. Traduction littéraire et explication historique*, Lyon 1949, s. 109.

6 *Die Feinde des Individuums in der israelitischen Psalmenliteratur*, Oslo 1933, s. 317.

7 *Libro dei Salmi*, Torino 1955, s. 69. La Sacra Bibbia S. Garofalo.

mesjańskie i chrystologiczne. Osoba Mesjasza występuje często w ST jako postać drugorzędna. Główna uwaga pisarzy starotestamentalnych spoczywa na zbawieniu, które Bóg przyobiecał zrealizować, o pośredniku brak czasem nawet wzmianki. Mesjasz, o którym piszą hagiografowie, nie pokrywa się koniecznie z samą postacią Chrystusa⁸. ST miał więc o Mesjaszu pojęcie niedoskonałe. Pojmował go jako króla-zbawcę czasów ostatecznych, którego wzbudzi Bóg, aby założyć swoje królestwo. Poza tym Mesjasz występuje w ST jako cierpiący Sługa i Syn człowieczy⁹.

W *Psałterzu* napotyamy jakąś absolutną ufność w zbawczą interwencję Boga, z którą wiąże się myśl oczekiwania nadejścia królestwa Boga Zbawiciela. Nie należy się jednak spodziewać, że znajdziemy w *Psałterzu* portret Jezusa Mesjasza. Różnice, jakie zachodzą między mesjańskimi opisami ST a Jezusem Chrystusem, dały podstawę do wyodrębnienia mesjanizmu w znaczeniu szerszym. Jedni posługują się wyjaśnieniem typicznym, inni mówią o mesjanizmie dynastycznym. Jeszcze inni sądzą, że przed duchowymi oczyma proroków i psalmistów defilowali, aktualnie rządzący królowie i Mesjasz, ale w syntezie perspektywicznej postaci te pomieszały się. Są i tacy, którzy widzą Mesjasza przedstawionego antycypialnie w wyidealizowanym narodzie. Niektórzy zaś wyjaśniają oczekiwanie mesjańskie przez tzw. reinterpretację¹⁰. W konkretnej interpretacji mesjańskiej Ps 22 poglądy te odzwierciedlają się.

Część autorów uważa Ps 22 za mesjański w sensie słownym bezpośrednim, tzn. że podmiotem Psalmu jest wyłącznie Mesjasz¹¹. Inni przyjmują znaczenie mesjańsko-typiczne Ps 22. Poeta przedstawia cierpienia jakiejś postaci starotestamentalnej lub swoje własne. Postać ta jest typem Mesjasza. Z tym łączy się interpretacja Psalmu w sensie pełniejszym¹². Tak zwana szkoła Myth and Ritual twierdzi, że mesjanizm jest centralną treścią ksiąg ST. Lamentacje indywidualne odnoszą się do króla, który został skazany na śmierć w noworocznym rytuale,

⁸ J. C o p p e n s, *Les études récentes sur le Psautier*, [W:] *Le Psautier*, Éd. R. de Langhe, Louvain 1962, s. 55. *Orientalia et Biblica Lovaniensia IV*.

⁹ H. G r o s s, *Der Messias im AT*, Trier ThZ, T. 71: 1962, s. 163.

¹⁰ C o p p e n s, jw., s. 56.

¹¹ E. C o u r t e, *Le Psaume XXII au point de vue ecdotique, exégétique, de la forme, ainsi qu'au point de vue messianique et dans la liturgie*, Paris 1933, s. 101—134; A. V a c c a r i, *Psalmus Christi Patientis*, VD, T. 20: 1940, s. 72—80; F. A s e n s i o, *Salmos Messianicos o Salmos Nacionales*, „Greg.", T. 33: 1952, s. 578—593; H. H e r k e n n e, *Das Buch der Psalmen*, Bonn 1936, s. 104; P. H e i n i s c h, *Christus der Erloeser im AT*, Graz 1955, s. 115—117.

¹² J. M. L a g r a n g e, *Notes sur le Messianisme dans les Psaumes*, RB, T. 14: 1905, s. 50—53; A. F e u i l l e t, *Souffrance et confiance en Dieu*, NRT, T. 80: 1948, s. 137—149.

aby następnie zmartwychwstać i rozdawać nowe życie. Stąd Ps 22 również uważają za Psalm królewski i mesjański. Mesjanizmu nie pojmują jednak zwolennicy tego kierunku w znaczeniu tradycyjno-chrześcijańskim. Nie odnoszą go do przyszłości. Mesjasza uważają za Boskiego króla w świecie ponadczasowym. W dorocznym rytuale święta Nowego Roku uznają go za zbawcę. Przedstawiają Mesjasza jako króla występującego w cyklicznych świętach. Taki pogląd sprzeciwia się jednoznaczowemu wypełnieniu oczekiwania mesjańskiego, czyli ujęciu mesjanizmu w sensie chrześcijańskim¹³.

Jeszcze inni wyjaśniają mesjańskość Ps 22 przez tzw. reinterpretację. Psalmista opisał cierpienia jakiegoś sprawiedliwego człowieka lub swoje własne. Późniejszy redaktor tekstów biblijnych odczytał ten Psalm na nowo i nadał mu znaczenie mesjańskie¹⁴. Inna grupa biblistów zaprzecza mesjańskości Ps 22¹⁵ lub uważa, że dopiero w okresie chrześcijańskim nadano Psalmowi znaczenie mesjańskie¹⁶.

Przyjrzyjmy się obecnie dokładniej mesjańskim interpretacjom Ps 22. Zwolennicy interpretacji mesjańskiej bezpośredniej opierają się na tym, że opis cierpień psalmisty można zastosować wyłącznie do Chrystusa. Do żadnych ze znanych nam postaci ST nie odnosi się treść Ps 22. Ani Dawid, ani Jeremiasz, ani nikt inny w Starym Testamencie nie przeżył cierpień opisanych w Psalmie. Nikogo też nie ożywiały idee uniwersalistyczne opisane w w. 28-32. Jedynie Chrystus przeżył opisaną w Psalmie mękę. Zaznaczony w w. 28 powrót pogan do Boga i powszechne rozszerzenie się królestwa Bożego wzięły właśnie początek od śmierci i zmartwychwstania Chrystusa¹⁷. E. Courte¹⁸ wymienia Dawida, Ezechiasza, Jeremiasza i Mardocheusza jako ewentualne podmioty Ps 22, przytacza jednak racje, które — jego zdaniem — wykluczają taką ewentualność. Autor ten przyznaje również, że niektóre wiersze Ps 22 można by zastosować do opisu prześladowań Dawida przez Saula. Także opis

¹³ C. H a u r e t, *L'interprétation des Psaumes selon l'école „Myth and Ritual”*, RevScR. T. 33: 1959, s. 321—346; T. 34: 1960, s. 1-34; A. B e n t z e n, *Messias, Moses redivivus, Menschensohn*, Zürich 1948, s. 20.

¹⁴ A. G e l i n, *Les pauvres que Dieu aime*, Paris 1967, s. 100—113. Foi Vivante 41; S. B. F r o s t, *Psalm 22, an exposition*, CanJT, T. 8: 1962, s. 102—115.

¹⁵ H. G u n k e l, *Die Psalmen*, Göttingen 1926, s. 94; H. J. K r a u s, *Die Psalmen*, Aufl. 3, Neukirchen 1966, s. 184. Biblischer Kommentar AT XV, 2; C. W e s t e r m a n n, *Gewendete Klage. Eine Auslegung des 22 Psalms*, Neukirchen 1955, s. 62, Biblische Studien 8.

¹⁶ J. B e c k e r, *Israel deutet seine Psalmen. Urform und Neuinterpretation in den Psalmen*, Stuttgart 1966, s. 52 n. Autor ten opowiada się za reinterpretacją, nie zgadza się jednak na konkluzję, że Ps 22 odczytano w sensie mesjańskim w okresie przedchrystusowym.

¹⁷ H e r k e n n e, jw., s. 104; H e i n i s c h, jw., s. 115.

¹⁸ C o u r t e, jw., s. 105—111.

rewolty Absaloma z 2 Sm zdradza pewne podobieństwa do treści Ps 22. Jednakże, wnioskuje E. Courte, motywacja osoby, miejsca, sposobu i czasu jest różna w Ps 22 i w innych opisach biblijnych. Różnice są zbyt wielkie, by Dawid, Ezechiasz, Mardocheusz czy Jeremiasz mogli być podmiotami Ps 22. Brak więc w ST osoby, której można by przypisać bez zastrzeżeń treść Ps 22. Stąd E. Courte wyprowadza wniosek, że Mesjasz jest podmiotem Ps 22¹⁹. Do konkluzji tej można mieć zastrzeżenia. Jeżeli treść Psalmu można zastosować do wielu osób, świadczy to, że opisy w nim zawarte są bardzo ogólnikowe. Ps 22 jest utworem kultowym, dlatego sformułowania są tak ogólne, łatwo przystosowalne do różnych okoliczności. Poza tym wielu wyrażeń Psalmu nie można wyjaśnić dosłownie, stąd wniosek o podobieństwie czy różnicy sytuacji w Psalmie a określonym wydarzeniem historycznym wydaje się mało prawdopodobny.

Zwolennicy bezpośredniej interpretacji mesjańskiej Ps 22 odwołują się ponadto do zbieżności, jaka istnieje między tym utworem a pieśniami o Słudze Jahwe. Zastanowimy się więc, czy istnieje pokrewieństwo tematyczne i filologiczne między Ps 22 a Iz 40-55.

Cierpienie, które polega na opuszczeniu przez Boga, zostało mocno podkreślone w Ps 22 (w. 2. 12. 20). Podobna idea występuje w Iz 49, 14, gdzie zostało użyte także słowo 'āzab. Wydaje się jednak, że zbieżność między tymi tekstami jest bardzo nikła. Autor *Drugiej Pieśni o Słudze Jahwe* każe przemawiać Syjonowi: „Jahwe mię opuścił, Pan o mnie zapomniął”, podczas gdy w Ps 22 przemawia jednostka. Temat „opuszczenie przez Boga” zachodzi często w Piśmie św. Słowo 'āzab w takim znaczeniu zachodzi w Ps 27, 9; Pwt 31, 17; Iz 54, 7; Jer 12, 7 itd. Podobną myśl wyraża też termin *gmn* (Iz 40, 27; 54, 8; Oz 11, 8-9). Z tego wynika, że nie można mówić o zależności Ps 22 od tekstu *Drugiej Pieśni o Słudze Jahwe* ani o zależności odwrotnej. Analogia jest za ogólna, aby mogła służyć za podstawę takich wniosków.

Nie można także wysnuwać wniosku o zależności utworów na podstawie wyrażenia *tôla'at* (Ps 22, 7) i *tāla'at Ja'ôkôb* (Iz 41, 14). Termin ten, wyrażający idee „słabego”, występuje także w Job 25, 6. Tym bardziej, że Iz 41, 14 określa w ten sposób naród izraelski, a autor Ps 22 — lamentującego.

Wyrażenie *her^epāh* zachodzi w wielu księgach biblijnych: Joz 5, 9; Ez 16, 57; 21, 33; 36, 15; Oz 12, 15; Mi 6, 16; Sof 2, 8; Ps 69, 10; 79, 12 i in. Stąd nie można mówić o zależności na podstawie *her^eppat ādām* (Ps 22, 7), lecz *her^eppat ʿnôš* (Iz 51, 7).

Niektórzy autorzy podkreślają treściowe pokrewieństwo, jakie zachodzi między Ps 22 a *Czwartą Pieśnią Sługi Jahwe*. Mimo pewnych

¹⁹ Tamże, s. 110 n.

podobieństw istnieją między tymi utworami istotne różnice. I tak Iz 52, 13-15 mówi o chwale i wywyższeniu Sługi Jahwe. Druga część Ps 22 przedstawia wyratowanego 'ānāw, oddającego chwałę Bogu. O chwale samego lamentującego niewiele się dowiadujemy. Tylko w. 26 „Tobie zawdzięczam moją chwałę w wielkim Zgromadzeniu” podaje bardzo ogólnikowo wzmiankę o zwycięstwie cierpiącego, które zawdzięcza Bogu. Terminologia Ps różni się od słownictwa *Czwartej Pieśni*, której autor określił chwałę Sługi terminami: *jaš'kil*, *jārúm*, *niššās*, *gābah*. W Ps 22, 26 zachodzi wyrażenie *t'hillātî*. Żaden z terminów Iz, określających chwałę Sługi, nie występuje w Ps 22.

Iz 52, 14 w dość ogólnie przyjętej interpretacji zdaje się wyrażać pewne podobieństwo treściowe z Ps 22, 7. „Wygląd Sługi został nieludsko oszpecony i postać jego była niepodobna do ludzi” (Iz 52, 14). Cytat z Ps 22, 7 brzmi: „a ja jestem robak, a nie człowiek” Obaj poeci opisuja postać cierpiącą, nie dziw więc, że niektóre ich obrazy wykazują podobieństwo. Ale i to podobieństwo nie świadczy, jak się wydaje, o zależności, tym bardziej że terminologia w obu opisach między Iz 53, 3 a Ps 22, 7 jest różna. Zdanie „wzgardzony i odepchnięty przez ludzi, mąż boleści oswojony z cierpieniem” (Iz 53, 3) przypomina „jestem igraszką ludzi, wzgardą pospólstwa” (Ps 22, 7). W Psalmie występuje wyrażenie *b'ezûj-ā'm*, w Iz *nib'zeh* — od tego samego rdzenia *bāzāh*. Lamentujący stał się igraszką szydzących wrogów, Sługa Jahwe został wzgardzony i odepchnięty przez ludzi. Ale już drugi stych tego samego wiersza w Iz jest przeciwieństwem w. 8 Ps 22. Sługa Jahwe został przedstawiony jako „ktoś, przed kim się twarze zakrywa” (Iz 53, 3). Ci, którzy patrzą na cierpiącego w Ps 22, nie zakrywają twarzy, ale szydzą z niego (w. 8), wlepiają swój wzrok w niego (w. 18).

Trzeba jeszcze zestawić słynny w. 17c Ps 22 z Iz 53, 5. Tekst izajański brzmi: „lecz on był przebity za nasze grzechy, zdruzgotany za nasze winy” Autor *Czwartej Pieśni o Słudze Jahwe* użył słowa: *m'hōlāl*. Wyraz *hālāl* w poezji oznacza: niepokoić, przebić, zranić; w piel: przebić, zabić (Ez 28, 9; 32, 26; Iz 51, 9; 53, 5)²⁰. Tekst Ps 22, 17c jest niepewny. Przyjąwszy lekcję „przebodli ręce i nogi moje”, znajdziemy pewne podobieństwo między obu tekstami. Sługa Jahwe został przebity i zdruzgotany, lamentującemu z Ps 22 przebodli ręce i nogi. Ale wiersz izajański zawiera przy tej okazji wzmiankę o cierpieniu zastępczym. W Ps 22 brak tego tematu. Obok podobieństwa istnieje więc między tekstami zasadnicza różnica, i to zarówno pod względem treściowym, jak i językowym. Dlatego zależność wydaje się znów problematyczna.

Podobieństwa i punkty styczne między Ps 22 a Sługą Jahwe są więc ogólnikowe, by usprawiedliwiały wniosek o identyczności postaci, opisy-

²⁰ F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum VT*, Roma 1956, s. 245.

wanych przez obu autorów. Poza tym wiadomo, że poglądy na temat mesjańskiej interpretacji *Pieśni o Słudze Jahwe* są bardzo rozbieżne i nie pozwalają na jednoznaczny pod tym względem osąd²¹.

Zwolennikiem interpretacji mesjańskiej bezpośredniej Ps 22 jest również A. Charue²². Uzasadnia jednak swoje zdanie w inny sposób. Podkreśla on, że druga część Ps 22 mówi o nawróceniu pogan i o uniwersalnym królestwie Jahwe oraz o nowym narodzie. Są to charakterystyczne elementy eschatologii żydowskiej. Tym samym powstaje pytanie, czy sprawiedliwy cierpiący, którego doświadczenia inaugurują tę eschatologię, nie jest Mesjaszem²³. A. Charue daje odpowiedź pozytywną. Przyznaje jednak, że nie wszystkie wypowiedzi Psalmu można zastosować do Mesjasza, ale na tym właśnie polega objawienie prorockie, że nie jest we wszystkich szczegółach ściśle. Proroctwo nie jest historią. A. Charue podkreśla, że przede wszystkim zakończenie Psalmu (w. 28-32) odznacza się perspektywą eschatologiczno-mesjańską. Stąd w Ps 22 nie chodzi o osobę obojętną, ale o Mesjasza, od wybawienia którego zależy realizacja nadziei narodowych. A. Charue nie wyklucza jednak możliwości późniejszej adaptacji Psalmu do idei mesjańskiej przez dodanie w. 28-32. Dopuszcza więc pogląd, który zwie się obecnie reinterpretacją Ps 22 w sensie mesjańskim. Zdaniem A. Charue psalmista opisuje chwilowe własne przeżycia, a nie przyszłe. Jeżeli więc ostatnie wiersze Ps o tematyce eschatologicznej nie należą do tekstu pierwotnego, tylko dwie hipotezy są możliwe: albo Ps był początkowo mesjański w sensie bezpośrednim, albo był tylko zwyczajną lamentacją bez znaczenia mesjańskiego, nawet typicznego. Treść Psalmu została jednak w taki sposób podana, że mogła służyć do późniejszej adaptacji mesjańskiej, chociaż sam autor Psalmu nie potrzebował sobie tego uświadamiać. Sam A. Charue opowiada się za interpretacją Ps 22 w znaczeniu bezpośrednio mesjańskim²⁴.

Innego zdania jest M. Desnoyers. Nie godzi się na interpretację mesjańską bezpośrednią Ps 22. Jego zdaniem nic nie wskazuje na to, by poeta myślał bezpośrednio i wyłącznie o Mesjaszu. Treść Psalmu, jak i sformułowania wydają się wskazywać, że poeta opisuje własne przeżycia, nie zaś jakiejś tajemniczej postaci, która miałaby nastąpić po nim. Z drugiej strony psalmista przedstawia swoją sytuację niezwykle trudną do tego stopnia, że ma się wrażenie, że takich okoliczności w ogóle

²¹ C. R. North, *Isaiah 40—55*, London 1952, s. 1—60; J. Coppens, *Le serviteur de Yahvé, vers la solution d'une énigme*, [W:] *Sacra Pagina*, T. 1, Gembloux 1959, s. 434 n. Bibliotheca Eph. Theol. Lov. XII—XIII.

²² *Le Triomphe du Grand Délaissé*, CollNam, T. 25: 1931, s. 272—288.

²³ Charue, jw., s. 280.

²⁴ Tamże, s. 286: „Le psaume est messianique au sens littéral et décrit exclusivement le Messie”.

nie było. Desnoyers podkreśla, że Psalm należy do rodzaju literackiego poezji. Poeta nie jest zobowiązany do przedstawienia realnego stanu swego położenia. Rzeczywistość jest dla poety tylko okazją do kontemplacji jakiejś idei czy do ekspresywnego wyrażenia uczucia²⁵. Zdaniem Desnoyersa Hebrajczycy szukali w realiach historii, a w ludziach i wydarzeniach znaków prorockich, które zawierały dla nich taką ścisłą pewność, jak najbardziej jasne słowa. W Ps 22 myśl Boża przystosowuje się do warunków psalmisty, ale przewyższa je i nie pozwala się nimi ograniczyć. Desnoyers konkluduje, że Ps 22 jest mesjański w sposób typiczny, ponieważ opisuje strach i wybawienie sprawiedliwego, którego życie zostało opatrnościowo przez rządcę historii przewidziane jako proroctwo o Mesjaszu.

P. Drijvers usiłuje również w Ps 22 odnaleźć znaczenie mesjańskotypiczne. Ubogi, który błagał Jahwe w swoim cierpieniu o pomoc i doznał wybawienia, stał się wzorem i typem. Ps 22 stopniowo nabierał tej szerszej perspektywy. Szczególnie w okresie późniejszym, kiedy ideał *'ānāwīm* zdobył więcej uznania wśród ludu i znalazł dobitniejszy wyraz w oczekiwaniu mesjańskim, zaczęto spoglądać na Ps 22 w tym nowym aspekcie²⁶.

Los człowieka cierpiącego, któremu dopomógł Jahwe, miał być udziałem Ubogiego, który miał nadejść. Mesjasz miał jeszcze więcej wycierpieć, ale Bóg wywyższy go następnie ponad wszystko. Jego uwolnienie i wywyższenie przez Boga nastąpią w epoce mesjańskiej, w której powstanie także długo oczekiwane królestwo Boże, do którego będą należeć wszystkie narody. Ów par excellence mąż boleści będzie zwiastował swoim braciom w nowym już królestwie: „tego dzieła dokonał Jahwe” Moje cierpienia, jak również przejście ze śmierci do życia są dziełem Jahwe. P. Drijvers przyznaje, że w tradycji żydowskiej brak śladów takiej interpretacji Ps 22. Jedynym znakiem takiej interpretacji jest, jego zdaniem, dodatek do Psalmu, mianowicie w. 28-30b. Opis uniwersalności królestwa Jahwe, przedstawiony w tych dwóch wierszach, zdradza niewątpliwie wpływ Deuteroizajasza na redaktora. Ten nieduży dodatek został włączony do opisu o wybawieniu i chwale męża boleści Ps 22. Można to wyjaśnić jedynie ewolucją idei. Późniejsze pisma żydowskie stosują te trzy wiersze do przyszłego królestwa mesjańskiego, unikając skrętnie samego terminu „Mesjasz”. A jednak zachodzi niewątpliwie związek między wybawieniem zhańbionego i opuszczonego człowieka a zakresem królestwa Jahwe. Cały Psalm bowiem

²⁵ L. Desnoyers, *Histoire du peuple hébreu des Juges à la captivité*, T. 3, Paris 1930, s. 320 n.

²⁶ P. Drijvers, *Le Psaume 22: misère et gloire de l'homme et du Fils de l'homme*, AssS, T. 37: 1965, s. 31.

był przedmiotem modlitwy i śpiewu społeczności żydowskiej. Uwolnienie tego Ubogiego miało coś wspólnego z królestwem czasów mesjańskich. Syn człowieczy zjawił się na ziemi jako człowiek, który dzielił istotne koleje egzystencji ludzkiej. On również doszedł do życia i chwaly tylko przez cierpienie i śmierć ²⁷.

Zestawiając Ps 22 z Iz 52-53 Drijvers słusznie zaznacza, że idea cierpienia zastępczego i ekspiacyjnego nie została wyraźnie w Ps 22 wyrażona. Autor Ps podkreślił związek, jaki istnieje między cierpieniem a zakresem królestwa Bożego, nie precyzując bliżej jego natury. Koncepcja, że: cierpienie jest przyczyną życia, że po pozornej klęsce może nastąpić rehabilitacja, że wielu zostało wybawionych przez jednego, nie znalazła wyrazu w Ps 22.

Wydaje się, że nie można zgodzić się na interpretację mesjańską bezpośrednią Ps 22. Opisane w Psalmie cierpienia wyraźnie odnoszą się do terażniejszości, umieszczanie ich w przyszłości jest problematyczne. Psalmista skarży się na bóle, jak wiele innych postaci występujących w lamentacjach indywidualnych ²⁸. W treści Ps brak oczekiwania eschatologicznego, zapowiedzi nadejścia przyszłego króla, któremu można by nadać tytuł Mesjasza i z którym łączono by nadejście czasów nowych, kiedy miałyby nastąpić przywrócenie utraconego raju ²⁹. Poza tym, jeżeli Ps 22 mówiłby wyłącznie o Mesjaszu, można by postawić pytanie, dlaczego niektóre wiersze nie wypełniły się w całości męki Chrystusa. W relacjach o męce Zbawiciela brak wzmianki o mieczu (Ps 22, 21). W Psalmie nie ma wyraźnie mowy o fakcie śmierci. Wiersze, w których występują bawoły, lwy i psy (w. 13, 21-22), zwolennicy interpretacji mesjańskiej bezpośrednio wyjaśniają metaforycznie, stosując obrazy te do wrogów Chrystusa. Inne natomiast wiersze, np. 19 — mówiący o rozdziale szat, wyjaśniają dosłownie. Wydaje się to być niezgodne z regułami hermeneutyki. Jest prawdą, że osoba występująca w Psalmie nie przeklina swoich wrogów, nazywa ich jednak bawołami, lwami i psami albo przynajmniej porównuje ich do tych zwierząt. Tym samym wyraża negatywne nastawienie do nich ³⁰. Ponadto w opisach męki i zmartwychwstania Chrystusa brak wyraźnej wzmianki z drugiej części Ps 22.

C. Westermann zwraca uwagę, że Ps 22 nie jest prorocstwem. Psalm ten jest modlitwą. Stąd należy go wyjaśniać jako modlitwę, a nie jako prorocstwo. Nie można wyjaśniać Psalmu częściowo jako modlitwę, a na-

²⁷ Tamże, s. 32.

²⁸ Lagrange, jw., s. 52; Feuillet, jw., s. 145.

²⁹ J. A. Soggin, *Appunti per l'esegesi cristiana della prima parte del Salmo 22*, BeOr, T. 7: 1965, s. 113.

³⁰ J. R. Scheifler, *El Salmo 22 y la Crucifixion del Senor*, EstBib, T. 24: 1965, s. 82 n.; por. Gelin, *Les pauvres*, s. 103.

stępnie jako prorocstwo. Słowa, które płyną z głębokiego cierpienia, nie mogą mieć podwójnego znaczenia³¹. Psalmista przedstawia jednak swoje doświadczenie w świetle objawienia, przenosi je na inny, wyższy poziom. On sam jakby się usuwał, podczas gdy na pierwszy plan występuje cierpiąca postać Sługi Jahwe z Iz 53, która będąc przedstawicielem Ludu Bożego, wykazuje równocześnie cechy kolektywne i indywidualne. Autor Psalmu zwraca baczniejszą uwagę na temat „uniżenie i wywyższenie”, przedstawiając go jako charakterystyczny dla zbawczej działalności Bożej. Pomija prawie zupełnie milczeniem prawdę o cierpieniu zastępczym. U szczytu historii zbawienia rzeczywiście temat „uniżenie i wywyższenie” okazał się w Jezusie Mesjaszu jedną z podstawowych prawd. Dlatego Chrystus wypowiedział słowa tego Psalmu w ostatniej swej godzinie (Mk 15, 34; Mt 27, 46). Syn Boży zstąpił w najgłębszą otchłań męki i opuszczenia przez Boga, co zostało opisane w Psalmie. Ale jego skarga nie pozostała bez odpowiedzi: Bóg wysłuchał w sposób cudowny i jedyny Chrystusa, wskrzeszając Go z martwych i ustanawiając Go głową nawracających się narodów. To właśnie podkreśla wagę Ps 22 dla Ludu Bożego Nowego Przymierza, a nie zgodność pewnych szczegółów z nowotestamentalną relacją męki Pańskiej. Kiedy chrześcijanie odmawiają Ps 22, modlitwę, którą w godzinie śmierci odmawiał ich Zbawca i Pan, zstępują również w jego ciemną otchłań cierpienia, ale stamtąd razem z Nim wstępują ku wspaniałej jutrzence zmartwychwstania. W taki sposób przedstawia interpretację Ps 22 A. Deissler³².

W podobny sposób zapatruje się na zagadnienie mesjańskości Ps 22 O. Schilling. Jego zdaniem Ps 22 wyraża nieograniczoną wprost ideę uniwersalizmu. Po głębokiej pustce opuszczenia przez Boga słyszymy nagle dziękczynną pieśń uratowanego, która przeradza się w obejmujący cały świat hymn, włączający nawet zmarłych do wielkiej chwały Jahwe. Wypowiedzi śmiertelnie chorego przewyższają transcendentnie los każdego pojedynczego człowieka. Typowe i paradygmatyczne wypowiedzi o cierpieniu i chwale, w porównaniu z konwencjonalnymi sposobami przekazywania myśli, zawierają w sobie coś prawzorczego i ponadindywidualnego. O. Schilling zapytuje, czy ta typowość i prawzorczość mogą być wskazówką interpretacji mesjańskiej Ps 22. W odpowiedzi zaznacza, że na pewno nie, gdy idzie o mesjanizm występujący w psalmach królewskich. Jeżeli jednak spojrzymy na mesjanizm w znaczeniu zbawczej i eschatologicznej zapowiedzi, możemy Ps 22 zakwalifikować do kategorii psalmów mesjańskich. Z cierpieniem bowiem znoszonym

³¹ Westermann, jw., s. 62 n.

³² A. Deissler, *Die Psalmen*, Bd. 1, Leipzig 1965, s. 100 n. *Die Botschaft Gottes* 3.

z poddaniem się woli Bożej związana jest obietnica zbawcza „dla wszystkich” w sensie eschatologicznym. Samo cierpienie nie jest w Ps 22 przedstawione jako zastępcze ani pojednawcze, dlatego nie jest on, według O. Schillinga, ani paralełą do *Czwartej Pieśni o Słudze Jahwe* (Iz 53), ani do pojednawczej śmierci Jezusa Chrystusa. Ostateczna realizacja zbawcza, którą psalmista zapowiada, nie jest owocem Jego cierpienia, ale Jego niewzruszonej wiary, Jego stałości w zdaniu się na Boga i Jego świadectwa przed zgromadzoną gminą. Dlatego Ps 22 nie jest proroctwem męki Chrystusa, jeżeli rozumiemy przez to szczegółową zapowiedź stacji drogi krzyżowej. Istotne jednak nie są szczegóły, ale całość obrazu, wyrażającego opuszczenie przez Boga i nagrodę za cierpienie. Pod wpływem natchnienia autor biblijny poznał i przedstawił cierpienie i jego chwalebne zakończenie jako coś, co jest owocne i „konieczne” w historii zbawienia. Stąd nie jest to tylko przypadek, że Chrystus modlił się na krzyżu słowami tego Psalmu (Mt 27, 46), bo w nim najgłębiej uwydatnił się wewnętrzny związek, jaki zachodzi między cierpieniem, opuszczeniem przez Boga a zbawieniem³³.

J. A. Soggin łączy postać z Ps 22 ze Sługą Jahwe Deuteroizajasza³⁴. Egzegeta włoski zestawia postać Sługi z Ps 22 z ideologią królewską, jako bazą rozwoju oczekiwania mesjańskiego. Ekspiacyjne cierpienie króla za grzechy narodu tworzy jeden z podstawowych elementów ideologii królewskiej na Starożytnym Wschodzie³⁵. Z babilońskiego święta Akitu elementy te miały przejść do pobożności izraelskiej, gdzie otrzymały własne określenie bezczasowe³⁶. Elementy te w pieśniach o Słudze Jahwe i w lamentacjach indywidualnych pochodziłyby więc w pewnej mierze z ideologii królewskiej Starożytnego Wschodu. J. A. Soggin przyznaje, że nie wszystkie ogniwa tego rozumowania są jasne i pewne³⁷. Tym bardziej że poglądy szkoły Myth and Ritual wcale nie są obowiązujące, szczególnie w interpretacji lamentacji indywidualnych. Stąd i wyjaśnienie mesjańskie Psalmu na podstawie zasad tej szkoły zdaje się nie wytrzymywać krytyki. Ślady świadczące o tym, że cierpiący z Ps 22 był królem, są tak nikłe, że nie można się na nich opierać. Z drugiej części Ps wynika, że braćmi psalmisty są ubodzy (*ʾānāwīm*) i pokorni, a nie królowie czy książęta. W. 29 wspomina o królewskim

³³ O. Schilling, *Vergegenwärtigung der Psalmen*, Leipzig 1966, s. 150 n.

³⁴ Soggin, jw., s. 113—115.

³⁵ J. Scharbert dowodzi, że w rytualnych tekstach Starożytnego Wschodu nie można odnaleźć idei o cierpieniu zastępczym. Por. J. Scharbert, *Stellvertretenes Sühneleiden in den Ebed-Jahwe-Liedern und in altorientalischen Ritualtexten*, BZ, T. 2: 1958, s. 190—213.

³⁶ Soggin, jw., s. 115; por. I. Engnell, *The Ebed Jahwe Songs and the Suffering Servant in Deuteroisaiah*, BJRyll, T. 31: 1948, s. 29—41.

³⁷ Soggin, jw., s. 115.

panowaniu Jahwe. Jeżeli w Psalmie jest mowa o podziale władzy między Jahwe i króla, jest to wyraźnie zaznaczone, jak np. w Ps 2, 2. W Ps 22 brak takiej wzmianki³⁸. Zresztą ST nie przedstawia króla jako niewinnie cierpiącego pośrednika. Tym bardziej nie można udowodnić kultowego cierpienia króla w Ps 22³⁹. Treść Psalmu nie wskazuje niczym, że jest pozostałością rytualnej ceremonii cierpiącego i powstającego do życia króla. Zwolennicy szkoły Myth and Ritual usiłują pominąć te trudności przez przyjęcie tzw. demokratyzacji tekstu. Pierwotny tekst utworu miał w sobie zawierać wyraźne elementy ideologii królewskiej. Z biegiem czasu cechy te zatarły się, uległy demokratyzacji. Wyjaśnienie tekstu na podstawie jego pierwotnego znaczenia w oparciu o pierwotne okoliczności i pierwotne środowisko życiowe jest błędem metodologicznym oraz pogwałceniem aktualnego tekstu, który jedynie może być przedmiotem pracy badawczej egzegety⁴⁰.

Inaczej podchodzi do wyjaśnienia mesjańskiego charakteru Ps 22 tzw. reinterpretacja⁴¹. Zwolennicy tego kierunku utrzymują, że w czasie niewoli babilońskiej i po niewoli powstają ze źródeł i tradycji prawie wszystkie księgi Starego Testamentu. Opanował wtedy Izraelitów jakiś duch odnowy, który kazał im spoglądać w przeszłość, którą jednak na nowo wyjaśniali na podstawie świadomości o nowej roli zbawczej Jahwe. Wówczas powstały niektóre psalmy, inne od już istniejących, zwłaszcza indywidualne lamentacje i pieśni dziękczynne były przystosowane do nowego posłannictwa przez redakcyjną reinterpretację⁴². Psalmi reinterpretowane w czasie lub po niewoli odznaczają się piętnem eschatologicznym. Eschatologiczna reinterpretacja często „kolektywizuje” indywidualne formy modlitewne. Ostateczną redakcję zawdzięcza *Psalterz* kolektorom mądrościowym. Redaktorzy ksiąg biblijnych byli raczej tradycjonalistami. Uważali tekst Pisma św. za dziedzictwo prawie kanoniczne. Z drugiej strony trzeba było teksty przystosować do nowych czasów, uaktualnić je. Tym tłumaczy się pozostawienie starej formy przy równoczesnym nadaniu jej nowej treści. To „novum” redaktorzy zaznaczyli przez dodatki, glosy i zmiany tekstowe⁴³ A. Gelin

³⁸ M. Noth, *Gott, König und Volk im AT*, München 1964, s. 197—202. *Gesammelte Studien zum AT*.

³⁹ J. de Fraigne, *L'aspect religieux de la royauté israélite*, *Analecta Biblica* 3, Roma 1954, s. 27 nn.; tenże, *Les implications du „Patternisme”*, *Bb*, T. 37: 1956, s. 59—73; J. Schabert, *Heilsmittler im AT und im Alten Orient*, *Quaestiones Disputatae*, t. 23/24, Freiburg 1964, s. 265.

⁴⁰ K. H. Bernhardt, *Das Problem der altorientalischen Königsideologie im AT*, *SVT*, t. 8, Leiden 1961, s. 304.

⁴¹ Becker, jw., s. 11.

⁴² Tamże, s. 24—26.

⁴³ Tamże, s. 36. Za reinterpretacją opowiadają się: A. Robert, A. Feuillet A. Gelin i in.

przypuszcza nawet, że reinterpretacja została nakazana przez autorytet⁴⁴.

Zdaniem zwolenników reinterpretacji Ps 22 jest dziełem 'anāw, uratowanego z niebezpieczeństwa, najprawdopodobniej ze śmiertelnej choroby. Psalmista odczuwa bardzo dotkliwie, że został opuszczony przez Boga.

Boże mój, Boże mój, czemuś mnie opuścił?
Daleki jesteś od mego wołania, od słów mej skargi.
Boże mój, wołam przez dzień, nie odpowiadasz,
wołam i nocą, nie zważasz na mnie.

(Ps 22, 2-3)

Podwójne 'ēlî podkreśla ogrom cierpienia psalmisty, ale wypowiadający te słowa nie wątpi, że Jahwe jest jego Bogiem. Tą inwokacją psalmista wyraża swój udział w obietnicy Przymierza danej narodowi izraelskiemu. Największe cierpienie, jakim jest opuszczenie przez Boga, autor wprowadza pytaniem, dlaczego Bóg, od którego oczekuje pomocy i ocalenia, jest daleki (por. Jer 23, 23; Iz 49, 14).

Lamentującemu wydaje się, że nędza, w jakiej się znalazł, odarła go ze wszystkiego, co ludzkie.

A ja jestem robak, a nie człowiek,
igraszka ludzi, wzgardzony przez spóółstwo.
Wszyscy, którzy na mnie patrzą, szydzą ze mnie,
wykrzywiają usta, potrząsają głową:
zdał się na Jahwe, niech go wybawi,
niech go wyrwie, przecież upodobał sobie w nim.

(Ps 22, 7-9)

Tą wypowiedzią lamentujący przypomina Sługę Jahwe, który mówi: „straciłem wszelkie podobieństwo do ludzi” (Iz 52, 14; 53, 3), „stałem się podobny do robaka” (Iz 41, 14; Job 25, 6).

Zjawiają się wrogowie. Drwiny mają oddalić cierpiącego od Boga. Wykrzywanie ust jest gestem zniewagi i szyderstwa, podobnie jak potrząsanie głową (Ps 44, 15; 64, 9)⁴⁵.

Lamentujący cierpi, odczuwa dotkliwie swą samotność, jest bliski rozpacz. Woła głośno do Boga, a On zdaje się nie słyszeć. To milczenie Boga pogłębia jego samotność. A jednak podejmuje na nowo modlitwę. Ta ufna postawa wobec Boga jest postawą 'ānāwīm. W cierpieniu nastawienie to pogłębia się i dojrzewa.

W drugiej części Psalmu następuje zmiana sytuacji. Uratowany

⁴⁴ A. Gelin, *La question des „relectures” bibliques à l'intérieur d'une tradition vivante*, [W:] *Sacra Pagina*, T. 1, Gembloux 1959, s. 304.

⁴⁵ Castellino, jw., s. 71.

udaje się do świątyni. Z daleka słyszy odgłosy śpiewających chórów. 'Anāwîm obchodzą święto. Byli to bojący się Jahwe, ci, którzy Go szukają. Ubodzy Jahwe biorą czynny udział w religijnym życiu po powrocie z wygnania, uważają się za „resztę” wybraną, którą zapowiadali prorocy. Po ofierze zadośćuczynienia następował posiłek, uzupełnienie obrzędu liturgicznego. W taki sposób odczytuje Ps 22 w jego pierwszej warstwie A. Gelin ⁴⁶.

Ps 22 został prawdopodobnie przyjęty jako wotum do oficjalnych zbiorów świątyni. Zdarzało się to często, zwłaszcza z gatunkiem *tôdâh*, którego cech nie brak w drugiej części Ps 22. Być może, że wówczas nadano Psalmowi tytuł. Posługiwano się tego rodzaju utworami dla celów liturgicznych. Na tym terenie Ps 22 otrzymał znaczenie najważniejsze, mianowicie mesjańskie. Jeżeli zaś Psalm ten był od początku utworem kultowym, mógł również ulec poszerzeniu i otrzymać nowe znaczenie. Po powrocie z niewoli babilońskiej wielką czią otaczano króla Dawida. Wytworzyła się wokół jego osoby charakterystyczna atmosfera mesjańska. Dawid stał się anonimowym bohaterem 'anāwîm. Na 79 Psalmów przypisywanych Dawidowi wyraz 'anî zachodzi 35 razy. Nie wiadomo kiedy, ale prawdopodobnie już pod koniec IV w. dodano do Ps 22 wiersze 28-32. Urywek ten w nadzwyczajny sposób rozszerza perspektywę królestwa Bożego aż do uniwersalnego królestwa Jahwe. Wiersze te przypominają swą treścią psalmy królewskie i Iz 52, 8. Jeżeli zgodzimy się na dość powszechnie przyjętą lekcję w. 30, wyczytamy ponadto w Psalmie naukę o zmartwychwstaniu umarłych. Urywek ten mówi jeszcze o przyszłych pokoleniach. W ten sposób wszyscy: zmarli w przeszłości i pokolenia przyszłe utworzą to wielkie zgromadzenie, na którym ludzkość będzie chwalić Boga. Reinterpretujący redaktor ubogacił Ps 22 i nadał mu znaczenie eschatologiczne i mesjańskie. Również ostatnie zdanie Psalmu — „Jahwe bowiem dokonał tego”, ma znaczenie zbawczo-eschatologiczne ⁴⁷.

Niech pamiętają o tym i nawrócą się do Jahwe
wszystkie krańce ziemi,
niech oddają mu cześć wszystkie pokolenia pogan.
Bo do Jahwe należy królestwo,
On panuje nad narodami.
Jego niech czczą wszyscy, co śpią w ziemi,
wszyscy, którzy zstępują w proch, niech się Jemu kłaniają.
I ja żyć będę dla Niego.
Potomstwo moje Jemu będzie służyć,
opowie o Panu przyszłemu pokoleniu.

46 Gelin, *Les pauvres*, s. 101—105.

47 Becker, jw., s. 50; Gelin, *La question*, s. 309.

O Jego sprawiedliwości opowiedzą ludowi, który się narodzi,
Jahwe bowiem dokonał tego.

(Ps 22, 28-32)

Tekst ten jest zapewne dziełem redaktora z kręgu 'ānāwīm, ożywionego oczekiwaniem mesjańskim, podobnie jak Deuteroizajasz (Iz 52, 13-53, 12). Nowe objawienie przedstawiało Mesjasza cierpiącego, który przez ofiarę zbawczą miał wykonać plan Boży. U autora *Czwartej Pieśni Sługi Jahwe* cierpienie ma charakter wyraźnie zastępczy. W Ps 22 związek przyczynowy między cierpieniem lamentującego a uwolnieniem pogan nie występuje wyraźnie. A. Gelin dostrzega tę lukę i wyjaśnia, że dla umysłów mniej logicznych niż nasze, które żyły nadziejami mesjańskimi zawartymi w Iz 53, dodatek w. 28-32 Ps 22 wystarczał, aby cały Psalm rozumieć w sensie mesjańskim⁴⁸. Nie jest to wyjaśnienie w zupełności zadowalające. Wydaje się, że trochę światła na ten problem rzuca pojęcie „corporate personality” Wiadomo, że niektóre wyrażenia Ps 22 wskazują na podmiot kolektywny (w. 4-6 i druga część Psalmu). Z drugiej strony Psalm jest lamentacją wybitnie indywidualną. Antynomię tę można wyjaśnić przez osobowość korporatywną. Osoba występująca w Psalmie reprezentuje wspólnotę i łączy się z nią liturgicznie. Reprezentuje zaś tę społeczność w sposób zastępczy, biorąc na siebie ciężar ich win, a łącznie z w. 28-32 jest przedstawicielem Ludu Bożego i całej ludzkości, biorąc na siebie winy wszystkich. W taki sposób widzi J. A. Soggin jednostkę występującą w Ps 22⁴⁹. Cierpiący w Ps 22 jest więc postacią charyzmatyczną, chociaż niekoniecznie królem, przypominającą postać Sługi Jahwe. W takim ujęciu znaczenie mesjańskie Ps 22 będzie wyraźniejsze. Jeżeli reinterpreterujący redaktor w taki sposób pojmował osobę z Ps 22, nie potrzebował uściślać jego znaczenia mesjańskiego.

INTERPRETATIO MESSIANICA PSALMI 22

Summarium

Persona patiens huius poematis ad quaestionem fundamentalem exegeticam Ps 22 pertinet. Cum hac quaestione interpretatio messianica Ps iungitur.

Fautores interpretationis directe messianicae autumnant passiones, de quibus in Ps, solum de Christo intellegi posse. Nulla persona in VT invenitur, cui argumentum Ps adhiberi possit. Haec conclusio tamen non est sine dubio. Ps 22 est enim opus culticum in quo psalmista modo quodam universaliori loquitur, ut ad varias circumstantias, in quibus passio et liberatio a passione adsit, accommodari possit.

⁴⁸ Gelin, *Les pauvres*, s. 107.

⁴⁹ Soggin, *jw.*, s. 113 n.

Rationes ad probandam interpretationem messianicam quae ex NT proveniant, solum primaevae Ecclesiae intellectionem huius Ps ostendunt, sed non demonstrant exegetis messianicam.

Comparatio Ps 22 cum Deutero Isaia tam philologica quam quoad thema docet affinitatem inter haec opera mere externam esse.

Exegesis typica in hoc consistit, quod auctor Ps aut propriam aut alicuius alii passionem et salutem describit, quae sunt typice de Messia intelligenda. Exegetae moderni hanc interpretationem uti insufficientem vident.

Humilitas et exaltatio ut notae actionis salvificae Dei maxime in Ps descriptae sunt. Hoc thema essentialiter in Messia verificatus est, unde ex hac parte Ps 22 ut messianicus videri possit. Messianismus de quo agitur est praenuntiatio salvifica et eschatologica. Auctor Psalmi ex inspiratione cognovit et expressit passionem et gloriam tamquam fructus, qui ad historiam salutis necessarii sunt. Intrinsicam unio, quae inter passionem et fructum salutis adest, profundissime in Christo ostenditur.

Schola, quam dicunt Myth and Ritual arbitratur Psalmum 22 mansionem esse ritualis ceremoniae regis, qui patitur et ad vitam revertitur et in hoc sensu dicunt Psalmum messianicum esse. Messianismus in hoc sensu fere ab omnibus exegetis non accipitur.

Fautores sic dictae reinterpretationis sentiunt quatuor ultimos versus Ps 22 additos esse tempore posteriori, ita ut Psalmus tunc sensum messianicum acciperet. His versibus (Ps 22, 28-32) regnum Dei mirabili modo diffunditur usque ad universale regnum Jahwe. Argumentum huius partis Ps affine est Psalmis regalibus et alterae parti Isaiae. Redactor igitur reinterpretans Ps 22 sensum messianicum in hoc opere relegit. Tamen unio causalis inter passionem patientis et salutem paganorum non clare in Psalmo videtur. A. Gelin arbitratur homines his temporibus non tam logice quam hodie cogitatos esse et spes messianicas ex Is 53 maximum influxum in eorum mentes exercuisse, unde versum 28-32 sufficientes erant, ut totus Psalmus messianice intelligeretur.

Si persona in Psalmo acciperetur ut persona corporativa, dici posset repraesentari populum Dei, qui pro omnium culpis patitur et tunc interpretatio messianica Psalmi 22 clarius evasisset.